

Haluk Yurtsever

İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi mezunu. Siyasal, düşünsel ve pratik eylemliliği 1968 İstanbul Üniversitesi işgali, 6. Filoyu ve Vedat Demircioğlu'nun ölümünü protesto eylemleriyle başladı. 1973 yazında yurtdışına çıktı. 1974'te TKP üyesi oldu. O tarihten bu yana aktif örgütlü sol siyasetin içinde. Bir yıl Moskova'da Lenin okulunda eğitim gördü. 1980 Aralık ayında ikinci kez yurtdışına çıktı. İngiltere, Fransa ve Almanya'da bulundu. 1992'de Türkiye'ye döndü.

Yayınlanan kitapları:

Küçük Burjuvazi ve Devrim Savaşımı, (Broşür) *İşçinin Sesi* Yayınları, Temmuz 1984, Londra; *Sınıf ve Parti*, Dönem Yayınları; Ankara, Nisan 1990 (2. Basım, Etki Yayınevi, İstanbul, Ekim 1992; 3. Basım, NK Gelenek Dizisi, Haziran 2004); *Süreklilik ve Kopuş İçinde Marksizm ve Türkiye Solu*, Etki Yayınevi, İstanbul Ekim 1992 (2. Basım, El Yayınevi, Mart 2002); *Türkiye'nin Dönemeci, Emperyalizm mi? Sosyalizm mi? Etki Yayınevi*, İstanbul, Mart 1993; *Marksist Bakış Açısından Program Yöntemi*, Sorun Yayınları, İstanbul, Ocak 1995; *Tarihten Güncelliğe Sınıf Savaşları ve Devlet*, Yordam Kitap, İstanbul, Kasım 2006

Katkı yaptığı ortak kitaplar:

Birinci Emek Sempozyumu, İşçi Konseyi, NK Yayınları, Ekim 2003; *Marksist Metin Analizleri*, Gelenek Sempozyumu 2005, NK Yayınları, Ağustos 2005; *Türkiye'nin Sosyalist Seçeneği*, Sol Meclis, NK Yayınları, Nisan 2006; *Eleştirel Sağlık Sosyolojisi Sözlüğü*, Sol Meclis, NK Yayınları, Nisan 2006

haluk.yurtsever@gmail.com

Yordam Kitap: 19 ✦ Özgürlük ve Örgütlülük ✦ Haluk Yurtsever
ISBN-978-9944-122-10-8 ✦ Düzeltme: Serkan Durak
Kapak ve İç Tasarım: Savaş Çekiç ✦ Sayfa Düzeni: Gönül Göner
Birinci Basım: Nisan 2007 ✦ Yayın Yönetmeni: Hayri Erdoğan
© Haluk Yurtsever, 2007 ✦ Yordam Kitap, 2007

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti.

Nuruosmaniye Caddesi Eser İşhanı No: 23 Kat:1/105 Cağaloğlu 34110 İstanbul

T: 0212 528 19 10 F: 0212 528 19 09 W: www.yordamkitap.com

E: info@yordamkitap.com

Baskı: Ayhan Matbaası

Yüzyıl Mahallesi Matbaacılar Sitesi

5. Cadde No: 47 Bağcılar-İstanbul

Tel: 0212 629 01 65

*Ekim'e ve
tüm 87'lilere...*

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	19
BİR: BİLMEK DEĞİŞTİRMEK İÇİNDİR	37
İKİ: İNSANIZ: AKLIMIZ YARATICI ELLERİMİZ HÜNERLİDİR	71
ÜÇ: YABANCILAŞMA VE ÖZGÜRLÜK	119
DÖRT: MARKSİZM: TEORİK BİRİKİM VE AÇILIŞ	141
BEŞ: BOLŞEVİK DENEYİM	193
1. Devrimci Rusya	197
2. Devrimci gelenek ve oluşum	202
3. Bolşevik Parti	215
3.1. İşçi sınıfı ve parti	218
3.2. Öncü parti, öncülük sorunları	228
3.3. Merkezileşme ve merkezizetçilik	254
3.4. Bolşevikler	267
ALTI: R. LUXEMBURG VE A. GRAMSCİ	273
1. Alman Devrimi ve Rosa Luxemburg	273
2. Antonio Gramsci: Avrupalı bir Leninist	287
YEDİ: BUGÜN HANGİ SİYASET? HANGİ ÖRGÜTLÜLÜK?	305
SEKİZ: SONUÇ YERİNE SAPTAMA VE TEZLER	357
KAYNAKÇA	383
DİZİN	391

Önsöz

Bu Önsöz’de, beni elinizdeki kitabı yazmaya, başka türlü değil de bu biçimde yazmaya iten siyasal yaşam deneyimimden kesitler sunacağım. Bir kitabın anlaşılmasında, metnin kendisini anlatma gücü kadar, yazarının nereden gelip nereye gittiğinin, nasıl yaşadığının, hangi arayışlar içinde olduğunun bilinmesinin de önemli olduğunu düşünüyorum.

CHP eğilimli bir memurun çocuğu olarak, 27 Mayıs 1960’tan sonra siyasetle ilgilenmeye başladım. Dürüst ve mesleğinde bilgili bir tapu kadastro görevlisi olan babam, 27 Mayıs “ihtilali”nden büyük heyecan duymuş, hatta Milli Birlik Komitesi üyelerine, sonradan “*Bizim İdare*” başlıklı bir kitap haline getirdiği uzun bir dilekçeyle başvurarak, “ihtilal”in kendi meslek alanındaki uygulamalarına katkı yapmayı denemişti.

Muş Lisesi’nde okuduğum yıllar, Türkiye’nin Yön’le, TİP’le, yayıncılıkla sola açıldığı dönemdi. Komünizmle ilgili okuduğum ilk kitap, lise kütüphanesinde onlarcası bulunan, büyük illerden birinin ticaret odası tarafından bastırılmış “*Komünistlerin Söylediklerine İnanılır mı?*” başlıklı ABD yazımı anti-komünist bir kitaptı. Akılda kalan bol örnekli argümanlarına karşın, yüzeysel geldi ve etkilenmedim. Babam ise “komünizm nedir?” soruma, bu konuda ciddi bir şey okumadığını, ama komünizmin sömürüyü ve parayı kaldırdığı için “iyi”, toplumu “kışla disiplinine” soktuğu için “kötü” bir düzen olduğunu söyleyerek yanıt verdi. Anti-komünizmin güçlü olduğu yıllardı.

“Komünist” olarak bilinen sanat tarihi ve resim öğretmenimin kişiliğinden ve ilgisinden etkilendim.

* * *

Üniversiteye girdiğimde sol eğilimli bir sosyal demokratım. Sol Yayınları'nın birbiri ardına Marksist klasikleri yayımladığı yıllardı. Elime geçen tüm kitapları herhangi bir sıra, dizge gözetmeden okudum. Üniversiteler o yıllarda son derece canlı tartışmaların yapıldığı, fıkır fıkır kaynayan yerlerdi. Üniversite gençliği toplumdaki daha büyük bir hızla ve kitlesel olarak sola kayıyordu. Marx'ın, Engels'in, Lenin'in, Stalin'in, Mao'nun, Che'nin kitapları, yazdıkları yer, tarih, yazılma amaçları, polemikleri vb. bilinmeden büyük bir iştiha ile okunuyor, tartışmalarda savunulan tezleri kanıtlamak üzere bu kitaplardan alınan pasajlar savaştırılıyordu.

1968 üniversite boykot ve işgallerine, tüm eylemlere aktif olarak katıldım. Eylemlerin içinde TİP ve MDD örgütlülüklerinin dışında kaldım. Fakülteden mezun olduğumda Marksist ve komünisttim. TİP ve MDD'den farklı olarak, Türkiye'de devrim ve sosyalizmin ancak, işçi sınıfına dayanan, illegal bir komünist partisi öncülüğünde gerçekleştirilebileceğine inanıyor, Sovyetler Birliği'ni dünya komünist hareketinin öncü gücü olarak görüyordum. TKP'yi arıyordum...

* * *

1973 yazında, TKP'yi bulmak ve dil öğrenmek için İngiltere'ye gittim. Dil öğrenecek, böylece aklımdaki soruları yanıtlayacağına güvendiğim Sovyet kaynaklarına ulaşacaktım. TKP'yi bulmak zor olmadı. Önce İngiltere Türkiyeli İlericiler Birliği'nin (İTİB), 1974 Nisan'ında da TKP'nin üyesi oldum.

Siyasal metinleri sökecek kadar dil öğrendiğim zaman Sovyet kitaplarına "saldırdım" ve ilk düş kırıklığını o kitaplarda yaşadım. Bu kitaplar, resmi, kuru bir dille yazılmış, hepsi birbirine benzeyen, bir yeni görüşe, özgün bir çözümlemeye rastlamak için sayfalarca ruhsuz yazıyı okumanız gereken kitaplardı. Tuhaftı... "Neden?" böyle olduğunu anlayamıyordum.

İTİB, İngiltere'deki Türkiyeli öğrenciler, ilerici aydınlar, lokanta ve dikim işkollarında çalışan çoğu kaçak göçmen işçiler ara-

sında etkili, küçük ama iyi örgütlenmiş bir dernekti. Lokanta sektöründeki Türkiyeli ve Kıbrıslı işçilerin çoğu Londra'nın değişik yerlerindeki, Kıbrıslı bir işadamına ait onlarca "Wimpy Bar" da düşük ücretlerle çok uzun saatler çalışıyorlardı. İTİB olarak Wimpy işçileri arasında yoğun bir örgütlenme çalışması yürüttük. Öncü ve ilerici nitelikteki işçileri İTİB'e kazanırken, sendikanın atadığı temsilcilerle birlikte günler ve geceler süren inatçı bir çalışmanın sonunda Wimpy işçilerinin neredeyse tümünü sendikalaştırdık. 1974'te İngiliz basınının, "Britanya sendikal tarihinde Türkler yeni bir sayfa açtı" türünden başlıklarla geniş yer verdiği ilk grev başarıyla sonuçlandı. İşçilerin ücretleri, hakları ve çalışma koşulları iyileşti. İTİB'in saygınlığı arttı. Bu çalışmadan İTİB'e ve partiye yeni güçler kazandık. Bende izler bırakan bir işçi çalışması deneyimiydi o grev.

Grev sırasında, Britanya işçi ve sendikal hareketinin kazanımları ve sınırları, düzenin işleyiş "incelikleri" hakkında birinci elden deneyim edindik. Sendikal hareketin çok "güçlü", komünist hareketin çok güçsüz olduğu bu ülkede, görünüşte sendikalaşma, toplu sözleşme, grev hukuku herkese "hakkını veren" biçimde düzenlenmişti. Örneğin, genellikle işlek caddeler üzerindeki Wimpy'lerin önünde grev gözcülüğü yapmak, durmamak ve birikmemek koşuluyla serbestti. Durursanız, yolu bloke etmekten tutuklanabiliyorsunuz. İnce ve etkili bir yöntem olduğunu kabul etmek gerekiyor. Ama kadife eldiven içindeki demir yumruk her türlü hukukun üstündeydi. 1974'teki büyük madenciler grevinin kritik bir noktasında o zamanki muhafazakâr başbakan Edwart Heath'ın televizyondan, "daha ileri giderseniz orduyu üstünüze sürerim" dediğini anımsıyorum.

Grevle dayanışmaya gelen çok sayıda İngiliz devrimcisiyle tanışıp sohbet ediyorduk. Onlardan biri, "1917'de disiplin gerekliydi, şimdi değil" dediği zaman çok şaşırılmıştım. Biz, disiplinli bir topluluktuk. Gücümüz disiplinli davranmaktan geliyordu; gönüllülüğe, iknâya, birlikte karar verip birlikte uygulamaya dayanan bu disiplinin bana göre hiçbir yanlış yanı yoktu. Şimdi de, doğru ve gerekli olanın böyle bir disiplin olduğunu düşünüyorum. Ama, yıllar sonra, İngiliz devrimcisinin söylediklerini düşünmeden edeme-

dim. Kendi kendime “disiplin bu mu, böyle bir disiplin anlayışıyla komünizm olur mu?” diye sorduğum çok oldu. Kitapta “disiplin” konusuna buralardan gelen bir dikkatle eğildim.

İngiltere, 1973 TKP atılımının yurt dışındaki iki köprübaşından biriydi. Nihat Akseymen önderliğindeki parti örgütü, dinamik, çalışkan ve üretkendi. 1974’te partiye giren herkese yeni hazırlanan program ve tüzük taslakları veriliyor, bunlar üzerine kişisel ve örgütsel rapor isteniyordu. İngiltere’deki partililer olarak örneğin, ilk taslakta olmayan proletarya diktatörlüğünün programda mutlaka formüle edilmesini istedik ve bu isteğimiz kabul edildi. Kişisel raporumda önerdiğim bir başka değişikliğin daha yapıldığını anımsıyorum. Uzun dağınıklık ve durgunluk yıllarından sonra TKP ilk kez, merkez komitesi, merkezi yayını, programı ve görüşleriyle topluma açılmaya, sokağa çıkmaya hazırlanıyor, taze güçlerden kazandığı ilk kadro birikimini cesur ve katılımcı bir yöntemle harekete geçiriyordu. Kararlılıkla girilmiş, bu anlamda olumlu, ama içinde, geleceğin ağır sorunlarının tohumlarını da taşıyan cüretli bir başlangıçtı... Yeniden örgütlenmek doğru ve gerekliydi. Eklektik bir program ve TKP’ye geliş güdülerini, siyasal kişilik ve formasyonları çok farklı kadrolarla atılıma kalkmak ise sorundu.

Partiye girişimden kısa süre sonra *Atılım*’da Dr. Hikmet Kıvılcımlı’ya küfreden bir yazı yayımlandı. Yalnız şaşırarak kalmayıp bu yazıya karşı çıktım. En başta Attila Aşut olmak üzere İngiltere’deki partililer olarak sert tepki gösterdik. Konu, Kıvılcımlı’nın görüşleri ya da o zaman “Doktorcu” bir çizgide gelişen TSİP’e tutum vb. değildi. Bu bir ahlâk, ilke, biçem sorunuydu. Bu dil, bu biçem “tuhaf”tı.

* * *

1975 sonbaharında Moskova’ya, “Lenin Enstitüsü”ne eğitime gönderildim. Moskova’ya, “okul” a gitmek, SBKP’nin tüm dünya komünistlerine sunduğu olanaklardan yararlanarak bir yıl boyunca başka hiçbir şeyle uğraşmadan, bilgili ve deneyimli hocaların

yol göstericiliğinde klasik metinleri incelemek, konferans ve seminerlere katılmak, fabrika, kolhoz, komsomol ziyaretleriyle “yaşayan sosyalizmi” yakından tanımak vb. bir şans ve ayrıcalıktı.

Sovyetler Birliği’nde kaldığım, iki ayı Azerbaycan’da “pratik” yapmakla geçen 11 ay içinde ilginç keşif, gözlem ve deneylerim oldu. Bugün, bu satırları okuyanlara şaşırtıcı ve ilginç gelmeyebilecek ilk keşfim şuydu: Bizim gibi kapitalist ülkelerden gelenlerle Sovyet komünistleri arasında çok temel bir varoluş ve bakış farkı vardı. “Bizler” kendi ülkesindeki düzeni değiştirmek için yola çıkmış devrimcilerdik. Sovyet Birliği’ne dünya devriminin en önemli gücü, başlıca taşıyıcısı olarak bakıyor, öyle değerlendirdiğimiz için de onu dosta ve düşmana karşı savunuyorduk. Parti üyesi; parti, devlet, belediye, kolhoz vb. yöneticisi bir Sovyet komünisti ise kendisini artık kurulmuş, kurumlaşmakta olan bir “düzen”in görevlisi olarak görüyordu. Başta işçiler olmak üzere Sovyet yurttaşları, kazanılmış, Brejnev yönetiminde daha da geliştirilmiş yaşam standardından hoşnutlardı ve daha iyi yaşamak istiyorlardı. Bu, tek ülkede sosyalizm pratiğinin nesnel sonucuydu; ancak en ilerisi bile olsa, “düzen” kuruculuğu ve koruyuculuğu ile devrimcilik arasındaki açığı önemsiz değildi.

İkinci gözlem, Sovyet parti ve devlet yönetiminde hemen dikkati çeken, aşırı merkeziyetçilik, resmîyet, hantallık, kırtasiyecilik ve yaşlanmaydı (70 yaşın üzerinde yöneticiler, 40 yaşında komsomol sekreterleri). Sovyet ve parti yöneticileri, hiçbir zaman anti-sovyetik propagandayı haklı çıkaracak maddi yaşam koşullarına ve ayrıcalıklarına sahip olmadıkları halde, toplumdan uzak, tepede, ulaşılmaz, dokunulmaz, elinde devasa güç ve otorite birikmiş bir kast görünümündeydiler. Önder değil yöneticiler.

Üçüncüsü, SBKP’de, kongrelerden başlayarak merkezi ve yerel parti platformlarında hiçbir ciddi tartışma yapılmıyor, hiçbir farklı görüş dile getirilmiyor, her şey kalın bir örtünün altına itiliyordu. Ama görünüşü aldatıcıydı. Parti içinde onlarca birbirinden farklı, birbirine aykırı görüş, eğilim vardı. Biz bunu okuldaki hocalardan kolayca izliyorduk. SBKP “monolitik” bir görünüm altında, ideolojik birliği olmayan bir partiydi. Bunlara, yalnız siyasal değil

doğal afet türünden bilgi ve olayları da kamudan saklayan, sonuçları tüm süreç için son derece zararlı olan “gizleme” refleksini de ekleyebiliriz.

Beni ve kolektifimizi daha derinden sarsan ise SBKP-TKP ilişkileriydi. Ayrıntıya girmeden söylemek gerekirse, SBKP'nin TKP üzerinde “kardeş parti” ve “yoldaşlık” ilişkilerinin ötesine geçen vesayet ve denetimi söz konusuydu. Dünya komünist hareketi, eşit ve kardeş partilerden oluşan bir ortak hareket olmaktan çıkmış, vesayeti kabul ya da ret noktasında SBKP'ye tutum temelinde farklılaşmış statükocu bir topluluğa dönüşmüştü. Bunu doğru bulmuyorduk, içimizde isyanlar kopuyordu ama tepkimizi açıkça ortaya koymıyorduk. Burada da bir yanlışlık, “tuhaf”lık olduğu kesindi.

* * *

1976 sonbaharında Türkiye'ye döndüm. İlerici işçiler, gençler ve aydınlar çıplak gözle görünür bir netlikte TKP'ye yöneliyordu. Nedenleri ayrı, TKP ciddi bir çekim gücü kazanmıştı. Varolan TKP örgütlülüğü ise gelen dalgayı kucaklayacak, örgütleyecek, çekip çevirecek nitelik ve nicelikte değildi. Bu sorun, 1976-1978 dönemi için biraz da olayların akışı ve “kervan yolda düzeler” mantığı içinde kendiliğinden ama, “devrimci” bir biçimde çözüldü. Devrimci çözüm, tüm yeni gelenlerin (partinin zayıf ve kurumlaşmamış örgütlülüğü nedeniyle) fiilen karar veren, uygulayan, inisiyatif kullanan önder işlevler üstlenmeleri, yerel örgütlerin herhangi bir merkez tarafından sınırları çizilmemiş uçsuz bucaksız bir alanda özgürce hareket etmeleriydi. Türkiye içinde merkezi otorite ve kurumlaşmasını kuramadığı 1976-1978 dönemi TKP'nin en hızlı ve yaygın örgütlendiği, etkili eylemler yaptığı, partiyi bir bakıma yoktan var ettiği dönemdir. 1978'de “merkez” ağırlığını hissettiren örgütler durağanlaşmaya, kadrolar memurlaşmaya başlayınca sormuştum; kitap boyunca da peşimi bırakmayan bir sorudur: Bu tür merkezizetçilikle “aşağıdan” devrimci enerji ve inisiyatif arasında nasıl bir ilişki var, sorun nerede? Bu kitapta yanıtını aradığım önemli sorulardan biri bu oldu.

1978 dönemecinde, devrimci dalga inişe geçti ve Türkiye'deki tüm siyasal hareketler bölündü. TKP'deki ayrışmanın, içinde yer aldığım *İşçinin Sesi* grubunun öyküsüne burada girme olanağım yok. Bu kitap ve bu Önsöz için altını çizmek istediğim yalnızca bir nokta var: Parti içi mücadelede *İşçinin Sesi* azınlıkta kalıp partiden çıkarıldıktan sonra, TKP Merkez Organı *Atılım*'da partinin "*İşçinin Sesi*"ni ideolojik olarak değil ama örgütsel olarak yendiği" duyuruldu. Bunu da öğretici tuhafıklar listesine eklemek gerekiyor.

* * *

Sonrası? Sonrası 12 Eylül, Sovyetlerin çözülmesi, dünya ve Türkiye çapında sınıf mücadelesi ve siyaset eksenlerindeki kayma, işçi hareketinde geri çekiliş, birbirini izleyen likidasyon dalgaları, yeni parti denemeleri, Kürt hareketindeki yükselişin üzerimizdeki etkileri... Bütün bu dönem boyunca ben de, başkaları gibi komünist siyaset-örgütlenme arayış ve mücadelesini çeşitli yerlerde, değişik biçimlerde sürdürdüm; sürdürüyorum.

Bu kitap, burada çok kısaca özetlediğim kesitlerden geçmiş, sevdiğim bir eski yoldaşın deyiimiyle "naif"liklerinden hiç kurtulamayan (doğrusu kurtulmak da istemeyen) bir komünistin, birikim ve deneyimini ikincil ve kişisel yönlerden olabildiğince arındırıp sentezleştirerek ortaya koyma çabasıdır.

* * *

Girişte, kitabın kurgusu ve bölümler üzerine notlar bulacaksınız.

Birkaç not da buraya ekliyorum.

Bu kitabı en çok genç kuşaklar için yazdım. Tarihsel bilgi ve süreç anlatımlarına, Marx, Engel ve Lenin alıntılarına, bir arada bulunması pek kolay olmayan tarih bilgilerine, verilerle çözümler arasındaki bağın kurulmasını kolaylaştırmak için zaman zaman genişçe yer verdim.

Olabildiğince temiz, anlaşılır bir dille yazmaya çalıştım. Du-

raksama geçirdiğim yerlerde, anlam kaymasına yol açmamak için, kimi eşanlamlı sözcükleri, kökenlerine bakmadan aynı metinde kullanmaktan çekinmedim.

Türkçe alıntılarının içerisinde, dilinde, sözcüklerinde, alıntı oldukları için kural olarak değişiklik yapılamıyor. Ben de yapmadım. Buralardaki Türkçe sorunları yazanlara ve çevirenlere ait... Türkçe basımları da olan kitap ve kaynakların İngilizcelerini tercih etmemin nedeni de bir ölçüde bu durumla ilgili. Çevirilerin en azından bir bölümü çok kötü ve aynen kullanılmaları ciddi sorunlara yol açabiliyor. Bu nedenlerle kullandığım kaynakların İngilizcelerine ulaşmaya çalıştım; ulaşamadığım yerde eldekiyle yetinmek zorunda kaldım.

* * *

İnsanın yalnızca öğrenmek için, yalnızca “kendisi” için bile yazabileceğini hem başkalarının hem de kendi deneylerimden biliyorum. Öte yandan, yazılana ilgi ve tepkinin yazma istencini bildiğini de öğrendim. Okuyucularıma özendirici ve şevklendirici ilgileri için teşekkür ediyorum.

Bu kitabın ilk yazımının tamamını birkaç kişi, bölümlerini ise parça parça on kişi okudu. İçeriğinden diline, genel letisinden çeşitli formülasyonlarına yazılı-sözlü görüş, uyarı, eleştiri, öneri ileten, beni özendiren dostlarıma, A. Aşut’a, H. Erdoğan’a, M. İ. Turan’a, M. Köymen’e teşekkür ediyorum.

Y. Biray, İngilizce kitaplarla, dergilerle, makalelerle “lojistik” destek sağlamakla kalmadı; sıcağı sıcağına yazdığı “kenar notları”yla gerçekten önemli noktalara dikkatimi çekti; öneri ve eleştirileriyle kitabın kimi noktalarda daha güçlü, genel olarak da ilk yazımından daha derli toplu duruma gelmesine katkı yaptı.

Ö. Aşut, gönüllü editörüm oldu. Parça parça gönderdiğim bölümleri okuyup yanıtlamayı öncelikli “iş”i haline getirdi. Bir yandan büyük bir dikkat ve özenle metinleri redakte ederken, hiç gevsemeyen bir “fikri takip”le, önem verdiği başlıkları benimle tartıştı. Kitaplar, kaynaklar önerdi. Öne sürülen düşüncelere güç